

Соціально-трудова домінанта інноваційної економіки: сучасний стан та тенденції розвитку в Україні

О. ГЕРАСИМЕНКО,
кандидат економічних наук

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Наведено загальні ознаки та виокремлено соціально-трудова домінанта інноваційної економіки. Проведено аналіз та виявлено тенденції поширення зайнятості в інноваційній сфері економіки України. Здійснено оцінку конкурентоспроможності робочих місць та використання висококваліфікованої робочої сили у вітчизняній економіці.

Приведены общие признаки и выделены социально-трудова доминанты инновационной экономики. Проведен анализ и выявлены тенденции распространения занятости в инновационной сфере экономики Украины. Осуществлена оценка конкурентоспособности рабочих мест и использования высококвалифицированной рабочей силы в отечественной экономике.

The general signs and social and labor dominants of innovative economy are singled. The analysis is conducted and trends of employment in innovative economy in Ukraine are identified. The estimation of workplaces competitiveness and the use of skilled labor in the domestic economy are made.

Ключові слова: інноваційна економіка, соціально-трудова домінанта, зайнятість в інноваційній сфері, конкурентоспроможність робочих місць, висококваліфікована робоча сила.

Вступ. В умовах становлення інноваційної моделі економіки України головним ресурсом випереджального соціально-економічного розвитку стає людський капітал. Його масштабне накопичення та ефективне використання забезпечує конкурентні переваги держави на міжнародному рівні.

У межах сучасної моделі розвитку вітчизняної економіки не створено умов для ефективного функціонування трудового потенціалу. Виникли серйозні проблеми у сфері праці – неефективна зайнятість та наростаюче структурне безробіття, низький рівень конкурентоспроможності робочих місць, надмірна диференціація доходів, обезцінювання людського капіталу, значна асиметрія соціально-трудова відносин.

Однією з передумов становлення та ефективного функціонування інноваційної економіки слід визнати модернізацію соціально-трудова відносин.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Різновекторним питанням становлення та функціонування інноваційної економіки присвячено роботи вітчизняних вчених-економістів, серед яких – В. Геєць, В. Івашенко, В. Онікієнко, В. Семиноженко, Л. Федулова, А. Чухно, І. Ящишина та інші; російських науковців – А. Бузгаліна, В. Іноземцева, Ю. Осипова, Ю. Яковця та інших.

Різні аспекти соціально-трудова проблематики знайшли відображення у дослідженнях українських та російських вчених-трудоваків – О. Амоши, Д. Богині, Н. Волгіна, О. Грішнєвої, В. Данюка, Г. Завіновської, Г. Задорожного, Р. Колосової, А. Колота, Ю. Кулікова, Е. Лібанової, Л. Лісогор, Н. Лук'янченко, В. Петюха, В. Савченка, Г. Слезингера, О. Турецького, М. Чумаченка, М. Шутова, В. Ядова, Р. Яковлева та інших.

Постановка завдання. Фрагментарність та недостатня обґрунтованість соціально-трудова проблематики в контексті інноваційної діяльності зумовлюють необхідність поглиблення теоретико-прикладних аспектів інноваційної економіки, обґрунтування соціально-трудова формату її становлення та функціонування.

Виходячи з актуальності теми, головною метою статті є виокремлення соціально-трудова детермінант становлення інноваційної економіки та дослідження тенденцій появи відповідних ознак на сучасному ринку праці України.

Результати дослідження. Згідно з концепцією інноваційної економіки визначено низку іманентних їй властивостей: досягнення більш як половини приросту показників економічної ефективності за рахунок інноваційних чинників; стабільне зростання частки наукомісткого сектора виробництва, зокрема

Таблиця 1

Рейтинг країн світу за індексом інновацій у 2013 р. (The Global Innovation Index 2013)⁴

Країна	Рейтинг	Рівень
Швейцарія	1	66,6
Швеція	2	61,4
Великобританія	3	61,2
Нідерланди	4	61,1
США	5	60,3
Фінляндія	6	59,5
Гонконг	7	59,4
Сінгапур	8	59,4
Данія	9	58,3
Ірландія	10	57,9
Росія	68	37,2
Україна	71	35,8

щодо зайнятості та доданої вартості; зниження енерго- та матеріаломісткості виробництва через активне впровадження інновацій; найбільша частка проривних інновацій у загальній їх структурі; спрямованість відтворювального процесу на досягнення технологічної конкурентоспроможності за рахунок наукових знань, технологій, інформації; прискорення автоматизації та комп'ютеризації всіх сфер та галузей; радикальні зміни в соціальній структурі, наслідком яких є розширення та активізація інноваційної діяльності в різних сферах; розвиток інноваційної інфраструктури, здатної оперативню та гнучко реалізувати нововведення; зростання інноваційної активності суб'єктів економіки; наявність спеціалізованої системи випереджальної підготовки та перепідготовки фахівців для інноваційної діяльності¹.

За експертними оцінками, в Україні домінують застарілі технологічні уклади – III (низькотехнологічні галузі) та IV (середньотехнологічні галузі). Технології V укладу (високотехнологічні галузі), що базуються на широкому використанні в технічних системах комп'ютерної техніки, та VI – «ультраукладу» (біотехнології; аерокосмічна промисловість; нанотехнології; нові матеріали; оптоелектроніка; системи штучного інтелекту; мікроелектроніка; фотоніка; мікросистемна механіка; інформаційні супермагістралі; програмне забезпечення і засоби імітації; молекулярна електроніка) в Україні використовуються в мізерних масштабах².

Згідно з індикаторами Європейського інноваційного табло Україна перебуває в четвертій (останній) групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу інновативності 0,23 разом з такими країнами як Угорщина, Росія, Латвія, Польща, Хорватія, Греція, Болгарія, Румунія, Туреччина. Порівняно з іншими країнами ЄС відставання України становить: від «країн-лідерів» – приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), від «країн-послідовників» – 2 рази (Великобританія – 0,48), від країн групи «помірні інноватори» – 1,6 рази (Норвегія – 0,35)³.

За глобальним індексом інновацій, що складається з 80 різних змінних, які детально характеризують інноваційний розвиток країн світу, і являє собою співвідношення витрат і ефекту, що дозволяє об'єктивно оцінити ефективність зусиль з розвитку інновацій в певній країні, Україна посідає 71 місце (табл. 1).

Базуючись на ідентифікації технологічних укладів, яка адаптована до вітчизняної статистики⁵, слід зробити висновок про фрагментарне посилення позицій V технологічного укладу впродовж останніх п'яти років, відображених офіційною статистикою, лише у 2010 та 2011 рр., для яких характерно перевищення темпів зростання випуску продукції такого укладу порівняно із загальними темпами по промисловості в цілому (табл. 2).

Домінантами соціально-трудового формату в інноваційній економіці, на думку автора, слід вважати триаду: збільшення масштабів зайнятості в інноваційній сфері, функціонування конкурентоспро-

¹Федулова Л. І. Економіка знань /Любов Іванівна Федулова ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – с. 60; Інноваційна економіка - стратегічне направлення розвитку Росії в XXI веку / Інновації. – 2003. №1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/515>

²Бурлака В. Пріоритети інноваційного розвитку в українській економіці. – «Діловий вісник». – №12 (199), 2010. – С.13

³Денисенко М. П. Стратегія розвитку економіки України: інвестиційно-інноваційний аспект / Електронне наукове видання «Ефективна економіка». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1915>

⁴Рейтинг стран мира по Индексу инноваций 2013 г. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/01/6051>

⁵Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Л. І. Федулова [та ін.]; ред. Л. І. Федулова ; НАН України, Ін-т екон. прогнозування НАН України. - К. : Основа, 2005. – С. 61–62

Таблиця 2

Рейтинг країн світу за індексом інновацій у 2013 р. (The Global Innovation Index 2013)⁴

Техно-логічний уклад	Вид діяльності (за КВЕД)	Рік				
		2008	2009	2010	2011	2012
5	Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	93,2	71,8	124,2	114,7	88,4
4	Виробництво харчових продуктів, напоїв	97,7	94,7	104,5	100,0	101,8
	Легка промисловість	89,4	74,2	108,9	107,7	94,5
	Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	97,6	75,4	109,6	109,7	98,2
	Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	100,1	81,3	102,8	99,1	104,5
	Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	86,6	96,6	99,8	91,5	73,6
	Хімічна та нафтохімічна промисловість	91,4	77,0	122,5	114,4	107,3
	Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	97,2	61,5	108,5	112,4	94,2
3	Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	87,7	73,3	112,2	108,9	94,8
	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	98,2	88,9	109,5	105,3	102,8
Всього промисловість		94,8	78,1	111,2	107,6	98,2

* Джерело: Статистичний щорічник України за 2012 рік. – Державна служба статистики України. – С. 104.

можних робочих місць, висока частка висококваліфікованої робочої сили. Окрім зміни кількісних показників макроекономічної структури зайнятості, остання набуває ознак гнучкості, динамічності, ефективності, що передбачає новий зміст, види, форми зайнятості та їх постійне оновлення, поліпшення якості людського капіталу, реалізацію творчого та інтелектуального потенціалу у сфері праці.

Аналіз статистичних даних дозволяє стверджувати про позитивні тенденції зайнятості в економіці України впродовж останніх п'яти років, що проявляється у поступовому збільшенні чисельності зайнятих та зростанні рівня зайнятості (за винятком 2009 р.). Катастрофічно низькою залишається частка зайнятих в інноваційній сфері, яку, на думку автора, з позицій вітчизняної статистики окрім ідентифікованого V технологічного укладу можна пов'язувати із зайнятістю в науковій та науково-технічній діяльності (зокрема за підприємницьким сектором) та в сфері досліджень і розробок (табл. 3).

Особливо гострою нині залишається проблема конкурентоспроможності робочих місць. Практика засвідчує: в економіці України домінують низько-технологічні робочі місця, що спричиняє низьку продуктивність праці, гальмує зростання

рівня заробітної плати, не дозволяє випускати конкурентоспроможну продукцію. Еклектичність вітчизняної економіки, коли її сектори представляють одночасно різні технологічні уклади з притаманними їм специфічними системами організації праці, зумовлює потребу створення нових високотехнологічних робочих місць та модернізації діючих з метою доведення їх рівня до конкурентоспроможного.

У процесі реструктуризації вітчизняної економіки з початку незалежності України система робочих місць зазнала докорінних змін: відбулося скорочення неефективних робочих місць, ліквідація збиткових та неперспективних, обмеження кількості робочих місць зі шкідливими факторами виробничого середовища, зміна умов праці. Проте, складові інтегрального показника конкурентоспроможності робочих місць (табл. 4) підтверджують зниження ефективності функціонування наявних робочих місць.

На загрозово низькому рівні у 2012 р. порівняно з попереднім роком зафіксовано індекс капітальних інвестицій у виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування як єдиної галузі промисловості, що згідно міжнародних класифікацій належить до V технологічного укладу, – 79,0%; а

Таблиця 3

Показники зайнятості в інноваційній сфері економіки України у 2008–2012 рр.

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Чисельність зайнятого населення у віці 15–70 років, тис. осіб	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3
Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, %	59,3	57,7	58,5	59,2	59,7
Чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт за підприємницьким сектором, осіб	58133	55896	54310	51645	46969
Питома вага чисельності виконавців наукових та науково-технічних робіт за підприємницьким сектором у загальній чисельності зайнятих у віці 15–70 років, %	0,28	0,28	0,27	0,25	0,23
Облікова чисельність штатних працівників сфери досліджень і розробок, осіб	150300	146300	138600	132100	126500
Питома вага чисельності штатних працівників сфери досліджень і розробок у загальній чисельності зайнятих у віці 15–70 років, %	0,72	0,72	0,68	0,65	0,62
Облікова чисельність штатних працівників сфери виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, осіб	158400	146100	155000	154500	149700
Питома вага чисельності штатних працівників сфери виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування у загальній чисельності зайнятих у віці 15–70 років, %	0,76	0,72	0,76	0,76	0,74

Джерело: Статистичні збірники України «Наукова та інноваційна діяльність в Україні», «Праця України» за відповідні роки. – Державна служба статистики України.

середньомісячна номінальна заробітна плата працівників в цій галузі становила 79,3% розміру середньомісячної заробітної плати у промисловості⁶.

Середній термін експлуатації виробничого обладнання в промисловості України становить близько 22 років. У світовій практиці раціональні терміни зміни технологій та обладнання становлять 10–15 років, зокрема для обробної промисловості – 3–5 років. З урахуванням рівня морального старіння на сьогодні у вітчизняній промисловості лише 15% усіх робочих місць відповідають світовим стандартам. Є всі підстави стверджувати, що ситуація щодо технологічного рівня робочих місць не може не викликати занепокоєння, створюючи ризики зниження продуктивності праці та руйнуючи основу зростання конкурентоспроможності національної економіки.

Головним напрямом підвищення конкурентоспроможності робочих місць має стати модернізація існуючих та доведення їх до рівня високопродуктив-

них, що дозволить знизити соціальну напругу на вітчизняному ринку праці. Підвищення рівня конкурентоспроможності робочих місць пов'язується зі змінами в бік покращення якісних характеристик існуючих на ринку праці робочих місць з метою забезпечення їх привабливості для економічно активного населення.

Розробка механізму підвищення конкурентоспроможності робочих місць, що включає комплекс заходів (таких, як модернізація виробництва, активізація інвестиційної політики, розширення масштабів соціального партнерства), має здійснюватись на всіх рівнях і узгоджуватись з прогнозами соціально-економічного розвитку регіонів та країни в цілому.

Макроекономічні межі підвищення конкурентоспроможності робочих місць визначаються активними інституційними перетвореннями та структурною перебудовою економіки під впливом сучасних тенденцій інформатизації суспільства.

⁶Статистичний щорічник України за 2012 рік. – Державна служба статистики України. – С. 201, 381.

Таблиця 4

Показники конкурентоспроможності робочих місць в економіці України у 2008–2012 рр.

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Ступінь зносу основних засобів, %	61,2	60,0	74,9
Введення в дію нових основних засобів (у фактичних цінах), млн.грн	149635	111345	122572
Індекси інвестицій в основний капітал, % до попереднього року	97,4	58,5	99,4	122,4	...
Індекси інвестицій в основний капітал галузі виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, % до попереднього року	118,9	55,0	114,8	74,9	...
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн	1806	1906	2239	2633	3026
Темпи зростання середньомісячної номінальної заробітної плати працівників, % до попереднього року	133,7	105,5	117,5	117,6	114,9
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників в доларовому еквіваленті, дол. США	342,9	238,9	282,2	330,5	378,5
Питома вага працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам (станом на 31 грудня), % до облікової чисельності	...	27,8	...	28,9	...

Джерело: Статистичний щорічник України; статистичні збірники «Основні засоби України за 2000–2010 роки», «Праця України», «Стан умов праці найманих працівників» за відповідні роки. – Державна служба статистики України.

Завдання може бути вирішене шляхом створення законодавчої бази, правил та інститутів, що дозволятимуть людям працювати в умовах належної безпеки, за неухильного розширення можливостей для особистого розвитку, достатності доходів для підтримки самих себе та своїх родин. Серед мезорівневих факторів підвищення конкурентоспроможності робочих місць – гідне виробниче середовище з урахуванням територіальних особливостей та галузевої специфіки щодо рівня професійних і соціальних ризиків, надійність для працівників та динамічна ефективність роботи підприємств регіону чи сфери економічної діяльності. Для мікрорівня найбільш значущими умовами підвищення конкурентоспроможності робочих місць стає наявність можливостей працювати в умовах повної безпеки праці при стабільності зайнятості, надійності підвищення кваліфікації, надійності доходу.

Несприятливість інвестиційного клімату в Україні гальмує приток іноземних інвестицій. Передусім це пов'язано з недосконалістю нормативно-правової бази, великим податковим тиском, ускладненою системою ліцензування. Звідси випливає, що одним з напрямів підвищення конкурентоспроможності робочих місць є покращення інвестиційного клімату в Україні.

Створення нових та підтримка перспективних робочих місць через відпрацьовану інвестиційну політику має стати пріоритетним напрямом розвитку вітчизняної економіки. Проте, прискорення цих процесів можливе на основі запровадження механізмів стимулювання роботодавців щодо модернізації діючих робочих місць, вкладання коштів приватних інвесторів відповідно з державними та регіональними пріоритетами розвитку економіки, розробки та реалізації цільової програми щодо пільгового кредитування та дотування створення нових робочих місць.

Створення нових та модернізація існуючих робочих місць на основі залучення інвестицій повинно здійснюватись з урахуванням світового досвіду ефективного вирішення проблем зайнятості:

- забезпечення координації цілей та інструментів реалізації державної, регіональної та місцевої політики зайнятості населення,
- концентрація зусиль на здійсненні комплексної структурної модернізації виробничого потенціалу регіону;
- регулювання процесу адаптації ринку праці до структурних змін в економіці.

Важливим стимулом для роботодавця має стати надання пільг при створенні нових робочих місць. Інвестиційне стимулювання створення та модернізації робочих місць забезпечить досягнення помітних соціальних зисків за двома найважливішими напрямками:

1) дозволить зацікавити керівництво підприємства не тільки у збільшенні зайнятості, а й у залученні соціально вразливих категорій населення, в тому числі сприятиме працевлаштування молоді в реальному секторі;

2) створить реальні можливості для збільшення заробітної плати та доходів від трудової діяльності.

В умовах обмеженості ресурсів державного бюджету альтернативним джерелом інвестицій для створення нових та модернізації діючих робочих місць мають бути власні кошти підприємства. Підвищення рівня конкурентоспроможності робочих місць можливе за рахунок вдосконалення амортизаційної політики підприємств.

Наслідком недосконалості сучасної амортизаційної політики став надзвичайно низький рівень оновлення робочих місць. Якщо за європейськими стандартами період амортизації активної частини основних фондів складає в середньому 3–7 років, то в Україні він становить кілька десятків років. Амортизаційна політика має спрямовуватись на протидію чи принаймні мінімізацію знецінення авансованих коштів у результаті фізичного спрацювання та морального старіння основних фондів.

У контексті підвищення конкурентоспроможності назріла об'єктивна потреба розроблення та реалізації стратегії розвитку робочих місць, спрямованої на досягнення високої продуктивності не лише новостворених робочих місць, а й існуючих.

Дієвість такої стратегії може бути забезпечена в разі «інвентаризації» діючих робочих місць, прогнозування кількісних та якісних змін системи робочих місць на майбутнє формування механізму інвестиційної підтримки розвитку робочих місць. Оскільки переважна більшість діючих та наявних нефункціонуючих нині робочих місць в економіці України створена в радянський період, постає проблема їх адаптації до сучасних перетворень в галузевій структурі, рівня розвитку техніки та людського капіталу.

За даними науково-дослідної лабораторії аналізу виробничого травматизму, наглядової діяльності та

розробки профілактичних заходів Національного науково-дослідного інституту промислової безпеки та охорони праці визначено, що в Україні впродовж 2009 р. із загальної кількості експлуатованих машин, механізмів, устаткування та транспортних засобів не відповідали нормативним актам з охорони праці 1,7%; 17,6% – вичерпали передбачений паспорт ресурсу роботи. Із загальної кількості виробничих технологічних процесів 0,3% не відповідають вимогам нормативних актів з охорони праці і лише 16% мають сертифікат відповідності⁷. З позицій статистики цифри не виглядають загрозливими. Проте за ними – реальні ризики погіршення здоров'я тисяч працівників.

Незадовільний технічний рівень робочих місць став однією з передумов збільшення кількості нещасних випадків на виробництві. Проте, офіційною статистикою підтверджується тенденція хоч і незначного, але стабільного зменшення чисельності потерпілих від травматизму, пов'язаного з виробництвом. Однак, реалії значно гірші, оскільки значна кількість травмувань на виробництві приховується і не обліковується.

У 2012 р. співвідношення чисельності загиблих до чисельності потерпілих з утратою працездатності на виробництві в Україні становило 1 до 17⁸. Для порівняння наведемо статистику європейських країн. Так, у Німеччині цей показник становить 1 до 1260, у Словаччині – 1 до 208, в Польщі – 1 до 145. А згідно з Глобальною оцінкою виробничого травматизму, визначеною Міжнародною організацією праці, таке співвідношення у світі становить у середньому 1 загиблий до 763 травмованих на виробництві⁹.

Впродовж останніх років кількість днів непрацездатності на одного травмованого на виробництві залишається незмінною – близько 40 днів, що в 1,7 разу більше аналогічного показника у 1990 р.¹⁰

За таких темпів безповоротного погіршення здоров'я працюючих вже у 2015–2020 рр. потреба в ресурсах праці у провідних галузях економіки згідно прогнозу Інституту медицини АМН України може бути задоволена лише на 38–44%, що загрожує руйнацією кадрового потенціалу базових сфер економічної діяльності¹¹.

Інструментом правового регулювання умов праці правомірно вважається атестація робочих місць, за

⁷Стан умов та безпеки праці на виробництві в Україні у 2009 році. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: ndiop.kiev.ua/index.php

⁸Статистичний щорічник України за 2012 рік. – Державна служба статистик України. – С. 454.

⁹Праця в Україні: необхідність якісних змін для суспільної ефективності та гідного життя. Національна профспілкова доповідь Президенту України В. Ф. Януковичу. – К.: Видавництво Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2010. – С. 11.

¹⁰Статистичний щорічник України за 2012 рік. – Державна служба статистик України. – С. 473.

¹¹Праця в Україні: необхідність якісних змін для суспільної ефективності та гідного життя. Національна профспілкова доповідь Президенту України В. Ф. Януковичу. – К.: Видавництво Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2010. – С. 12.

підсумками якої визначається рівень шкідливості та небезпеки праці, виробничі ризики та норми соціального страхування у сфері охорони праці. Головна мета атестації – регулювання відносин між роботодавцем та працівниками щодо реалізації їхніх прав на охорону здоров'я і безпечні умови праці, пільги й компенсації за роботу в несприятливих умовах.

У теперішній час атестація робочих місць за умовами праці є провідною складовою в системі робіт з охорони праці, оскільки за її результатами здійснюється розробка заходів з покращення умов праці, створюється інформаційна база для оцінювання ризиків втрати здоров'я, визначається право працівників на компенсації за роботу у несприятливих умовах.

Інституціональними рамками проведення атестації робочих місць слугують Постанова Кабінету Міністрів № 442 від 01.08.92 р. «Про порядок атестації робочих місць за умовами праці» та «Методичні рекомендації про проведення атестації робочих місць за умовами праці». Головна прогалина нормативно-правового забезпечення атестації робочих місць – відсутність директиви обов'язкового періодичного проведення атестації робочих місць на підприємствах всіх форм власності незалежно від виду економічної діяльності. Нормативно-інструктивна база незаперечно свідчить: атестація робочих місць за умовами праці повинна обов'язково проводитись у тих сферах економічної діяльності, де робочі місця неоднорідні, а технологічний процес, використовуване обладнання, сировина та матеріали є потенційними джерелами шкідливих і небезпечних виробничих факторів, що можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працівників, а також на їхніх нащадків як тепер, так і в майбутньому. Фактично під таку характеристику підпадають всі діючі підприємства та організації, адже складно знайти підприємство, де б не було жодного шкідливого фактора.

Питання умов та охорони праці є предметом колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин та охоплює широке коло питань щодо впровадження прогресивних заходів техніки безпеки, попередження виробничого травматизму та професійних захворювань, створення нормальних санітарно-гігієнічних умов тощо.

З метою вдосконалення управління умовами праці в Україні запроваджено практику державної експертизи умов праці, яка покликана забезпечити захищеність працівників, зайнятих на роботах з несприятливими умовами праці, незалежно від форм власності, а також окремих громадян.

У рамках ЄС базовою нормою регулювання умов та охорони праці є прийнята в 1989 р. «Директива

про введення заходів, з метою сприяння поліпшенню в сфері безпеки і гігієни праці працівників», що встановлює підходи та принципи роботи з охорони праці в країнах ЄС. При цьому передбачена відповідальність держав-членів ЄС за впровадження й дотримання національного законодавства, яким регламентується організація роботи з охорони праці на всіх рівнях.

У рамках реалізації проекту МОП/ЄС «Моніторинг та оцінка прогресу з питань гідної праці» розроблено низку пропозицій задля досягнення більшого прогресу щодо безпечних умов праці та мінімізації виробничого травматизму і професійної захворюваності:

- створення умов для координації дій та відповідних фінансових ресурсів усіх державних структур, профспілок та організацій роботодавців у цій сфері;

- розвиток культури охорони праці, насамперед щодо забезпечення кожним працівником власної безпеки на робочому місці;

- заборону використання праці працівників на робочих місцях з небезпечними та шкідливими умовами праці понад граничний науково обґрунтований термін (з метою запобігання професійним захворюванням);

- визначення економічної заінтересованості роботодавця у забезпеченні безпечних умов праці на робочих місцях, своєчасному проведенні атестації робочих місць та періодичних медичних оглядах працівників;

- реформування законодавства про охорону праці та про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань з метою зосередження видатків на охорону праці та страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань на профілактичних заходах безпечної праці, соціальному захисті, охороні життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності¹².

Результатом функціонування застарілих робочих місць стала деформація зайнятості з притаманною високою часткою працівників сфери виробництва, переважною чисельністю працівників низькокваліфікованої праці у всіх сферах економічної діяльності.

Впродовж останніх п'яти років років залишається відносно стабільною частка зайнятого населення у віці 15–70 років з повною вищою освітою та зростає стрімкими темпами частка безробітних з повною вищою освітою (рис. 1), що є підтвердженням дефіциту робочих місць на ринку висококваліфікованої праці.

За даними офіційної статистики, у 2013 р. чисельність штатних працівників у сфері промисловості,

¹²Профіль гідної праці в Україні. – Під редакцією Іванкевича В. В. – Міжнародна організація праці, 2011. – 98 с.

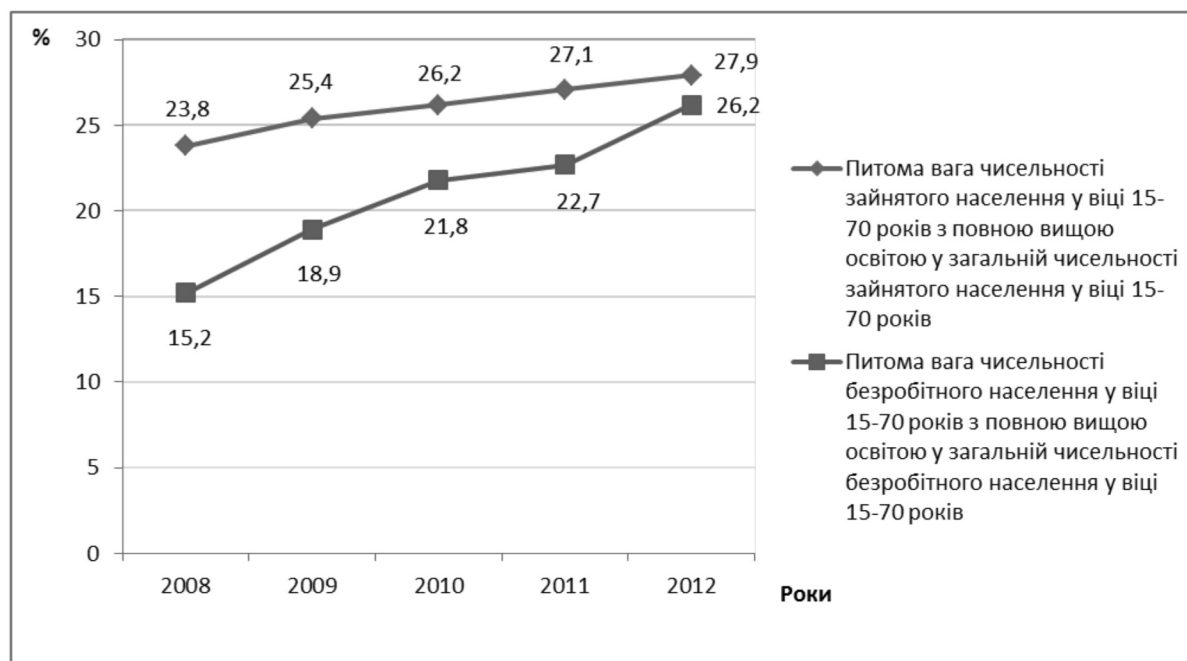

Рис. 1. Частка економічно активного населення з повною вищою освітою у 2008–2012 рр.*

* Розраховано за статистичним збірником «Економічна активність населення» за відповідні роки. – Державна служба статистики України.

сільського господарства та будівництва разом склали 3395,5 тис. осіб, що становить 32,8% загальної чисельності штатних працівників в економіці. При цьому питома вага штатних працівників зазначених сфер з повною вищою освітою у 2013 р. склала лише 21,7% загальної чисельності працівників з повною вищою освітою¹³.

Висновки. Інноваційній економіці зі значною часткою інформаційної та інтелектуальної компоненти характерна система соціально-трудових відносин, що базується на поширенні інноваційних форм зайнятості, підвищенні рівня конкурентоспроможності робочих місць, забезпеченні належної кваліфікації робочої сили. Одним зі стратегічних орієнтирів становлення інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки має стати модернізація всієї системи соціально-трудових відносин, починаючи зі структурних зрушень у сфері зайнятості.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що першочерговими завданнями державного рівня має стати по-перше: реструктуризація вітчизняної економіки, спрямована на розвиток високотехнологічних виробництв та прискорення інноваційних процесів; по-друге: скорочення низькопродуктивних робочих місць, які вичерпали свої можливості щодо випуску конкурентоспроможної продукції, та створення нових, високопродуктивних робочих місць,

критичний дефіцит яких зумовлює переважну частку проблем соціально-трудового характеру. При цьому доцільно ліквідувати надлишкові робочі місця, які не функціонують на теперішній час, а їх модернізація невиправдана за причиною відсутності попиту на продукцію, що виготовляється в їх масштабах. Інший бік такого сценарію підвищення конкурентоспроможності робочих місць – соціальна відповідальність щодо професійного майбутнього вивільнених працівників. Держава та бізнес мають стати гарантом перспективи подальшого працевлаштування на основі підвищення кваліфікації чи перепідготовки через інституції державної служби зайнятості.

Паралельно постає проблема соціальної відповідальності держави та роботодавців як суб'єктів соціально-трудових відносин у царині підвищення конкурентоспроможності робочих місць, реалізація якої можлива за векторами вдосконалення нормативно-правової бази, що стимулюватиме розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності; розроблення довго- й середньострокових державних та галузевих програм, які забезпечать створення якісних та високотехнологічних робочих місць для збалансування попиту й пропозиції на ринку праці; модернізації діючих робочих місць на основі вдосконалення амортизаційної політики.

¹³Статистичний збірник «Праця України у 2013 році. – Державна служба статистики України. – С. 56.